

DEVELOPMENT OF ETHICAL AND CULTURAL RELATIONS IN STUDENTS AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

<https://doi.org/10.53885/edinres.2022.5.5.049>

Imomkulova Muslima Norkulovna,

Termez State University, senior teacher of the department of Russian language and literature

Abstract. It is necessary to raise the culture, spiritual and moral potential of the younger generation, to awaken the national ideology. After all, only a person who understands himself, understands the spirituality of the nation, knows his people, his nation, his homeland, his family. He understands the duty, responsibility and obligation to the people and the nation. Spiritual and moral perfection of a person is the basis of the spirituality of the people, the state and society. The article elaborates on the importance of shaping the development of moral and cultural attitudes in students as a pedagogical problem.

Keywords: student, ethics, society, personality, culture, spirituality, virtue, development.

РАЗВИТИЕ ЭТИЧЕСКИХ И КУЛЬТУРНЫХ ОТНОШЕНИЙ У СТУДЕНТОВ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Имомкулова Муслима Норкуловна,

Термезский государственный университет, старший преподаватель кафедры русского языка и литературы

Аннотация. Необходимо поднять культуру, духовно-нравственный потенциал подрастающего поколения, пробудить национальную идеологию. Ведь только человек, который понимает себя, понимает духовность нации, знает свой народ, свою нацию, свою Родину, свою семью. Он понимает долг, ответственность и обязанность перед народом и нацией. Духовно-нравственное совершенствование человека является основой духовности народа, государства и общества. В статье раскрывается важность формирования нравственно-культурных установок учащихся как педагогической проблемы.

Ключевые слова: студент, этика, общество, личность, культура, духовность, добродетель, развитие.

TALABALARDA AXLOQIY MADANIY MUNOSABATNI RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

Imomqulova Muslima Norkulovna,

Termiz davlat universiteti, Rus tili va adabiyoti kafedrasida katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Yosh avlodning madaniyatini, ma'naviy-axloqiy salohiyatini ko'tarmoq, milliy mafkurasini uyg'otmoq zarur. Zero, o'zini anglagan, millat ma'naviyatini tushungina xalqini, millatini, Vatani, oilasini taniydi. Xalq va millat oldidagi burchni, mas'uliyatini, majburiyatini anglaydi. Insonning ma'naviy-axloqiy barkamol bo'lishi xalq, davlat, jamiyat ma'naviyatiga asos bo'ladi. Maqolada talabalarda axloqiy madaniy munosabatni rivojlantirish pedagogik muammo sifatida shakllantirishning ahamiyati atroflicha yoritilgan.

Kalit so'zlar: talaba, axloq, jamiyat, shaxs, madaniyat, ma'naviyat, fazilat, tarqiyot.

Kirish. O'sib kelayotgan yoshlarning ongu shu o'rini, tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash masalalariga bag'ishlangan ilmiy izlanishlarda jahon ilmiy fan rivojiga ulkan hissa qo'shgan allomalarning ma'rifatparvarlik qarashlaridan yoshlar tarbiyasida samarali foydalanish, bilim olish jarayonida dunyoqarash, intellektual salohiyatni kengaytirish amaliy ahamiyat kasb etib, kelajakni belgilab beruvchi asosiy pedagogik omil sifatida baholanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev 2022 yilning eng muhim ustuvor vazifalari haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida «Mamlakatimizda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish maqsadida, yurtimizda 2022 yilga «Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili» deb nom berilishini e'tirof etdilar. Binobarin, xalqimizning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlarini asosida zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim sharti bo'lib hisoblanadi[1;2].

Shaxsning o'z o'zini anglashi, bilimdonlik, qalbi tozalik, saxiylik, samimiylik, xayrixohlik, iymonlilik, halolik, e'tiqodlilik, diyonatlilik, poklik, mehr-shafqatlilik, vijdonlilik, rostgo'ylik, adolatparvarlik, ota-onaga hurmat, oilaga sadoqat, vafodorlik, to'g'rilik va boshqalar.

Shaxsning millat vakili sifati maqomida: milliy o'z-o'zini anglash, milliy g'urur, millatparvarlik, vatanparvarlik, millat taqdiriga nisbatan ma'suliyatni, milliy manfaat ustivorligini his etish, milliy til, milliy tarix, adabiyot, san'at, urf-odatlar, an'analar, qadriyatlar, davlat tizimiga, qonunlarga hurmat va itoatkorlik, vazminlik, o'z kasbining mohir ustasi bo'lish, mamlakat ichki va tashqi faoliyatidan habardor bo'lish va uni qo'llab-quvvatlash, mamlakat ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy hayotida faollik va boshqalar bo'lsa;

Shaxsning jamiyat vakili sifatidagi maqomida: mamlakatning jahondagi nufuzini oshirishdagi ma'sullik, jahon sivilizatsiyasi yutuqlarini egallash, jahon xalqlari oldida turgan umumbashariy muammolariga befarq bo'lmaslik, milliy va umuminsoniy manfaatlar uyg'unligini anglash, insonning tabiatining bir bo'lagi ekanligi, uni asrashda ma'sullik va boshqa bir qator tushunchalarni kiritishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). O'zbekiston Respublikasining birinchi prezidenti Islom Karimovning «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» asarida: «Ma'naviyat- insonni ruhan poklanish, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, odamning ichki dunyosi, irodasini baquvvat, iymon – e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan beqiyos kuch, uning barcha qarashlarining mezonidir» deb ta'riflagan edilar. Bu ta'rifda inson faoliyatining barcha ma'naviy qirralari qamrab olinganini ko'rish mumkin[3].

A.Erkaevning fikricha, «Ma'naviyat – insoning ijtimoiy – madaniy mavjudot sifatidagi mohiyatidir, ya'ni insonning mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, sofdillik, vijdon, or-nomus, vatanparvarlik, go'zallikni sevish, zavqlanish, yovuzlikka nafrat, iroda, matonat va shu kabi ko'plab asl insoniy xislatlari va fazilatlarining uzviy birlik, mushtaraklik kasb etgan majmuidir»[6].

M.Imomnazarov dastlab «Ma'naviyat inson qalbidagi ilohiy nur...», -deb yozgan bo'lsa, keyinchalik «Ma'naviyat – inson qalbida, ko'ngil ko'zgusida aks etgan haqiqat nuridir, deyilgan ta'rif darhaqiqat, so'fiyona ramziy ta'rifdir, zotan boshqacha ta'rif bu cheksiz mohiyatni cheklab qo'yadi», -deb yozadi[7].

Abu Nasr Forobiy «Daraxtning yetukligi uning mevasi bilan bo'lganidek,

insonning barcha xislatlari ham ahloqiy tarbiya bilan yakunlanadi» deb ta'kidlaydi[5].

Ya.A. Komenskiy o'z asarlarida axloqiylik deganda biz faqat tashqi muomalani ko'zda tutmaymiz, balki niyatning butun ichki mohiyatini tushunamiz, axlok haqida gap borganda, albatta uning muayyan tuzilmasi, unga asos bo'lgan omillar, unsurlar to'g'risida to'xtalmaslik mumkin emasligini yoritadi[8].

O'quv jarayonida talabalarda axloqiy madaniy munosabatni rivojlantirish samaradorligini oshirishning pedagogik imkoniyatlarini topish va ularni takomillashtirishni taqozo qiladi. Shuning uchun ushbu soxada ilmiy izlanishlar olib borish g'oyatda dolzarblik kasb etadi.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning «Buyuk kelajagimizni mard va olijanob halqimiz bilan birga quramiz», «Milliy taraqqiyot yo'limizni qatiyat bilan davom ettirib yangi bosqichga ko'taramiz», O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning «O'zbekiston: milliy istiqloq, iqtisodiyot, siyosat, mafkura», «Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch» kabi asarlari tadqiqot uchun metodologik asos bo'lib xizmat qildi. Jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy – siyosiy sohalarida mavjud bo'lgan muammolarni ma'naviyatni rivojlantirish, unga tayanish orqali hal etish mumkin. Ma'naviyat millatni taraqqiyotga yetaklovchi, davlatning qudratini oshiruvchi muhim omil sanaladi. Chunki qaerda, qaysi mamlakatda ma'naviyat yuksak darajada bo'lsa, o'sha joyda, o'sha mamlakatda johillik, hasadgo'ylik, beparvolik, xudbinlik, yalqovlik, manmanlik, tekinko'rlik, g'iybat qilishlik, ko'rolmaslik, yovuzlik, qo'paruvchilik, o'z vatani va xalqiga nisbatan sotqinlik tuhmat qilish kabi salbiy illatlar, ma'naviyatsizlik ko'rinishlariga o'rin qolmaydi.

Buyuk ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy o'tgan asrning boshidayoq «Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur, zamona ilmi va fanidan bebahra millat boshqalarga poymol bo'lur», degan haqqoniy fikrlar bilan Turkiston ahlining ongu shu urini uyg'otishga da'vat etgani bejiz emas... Bu so'zlarning qanchalik haqiqat ekanini bugungi yuksak tafakkur va texnologiyalar zamoni ham isbotlanmoqda.

Tahlil va natijalar (Analysis and results).

Turli ilm-fan sohalarining o'lkamizda taraqqiy topishi shu mintaqamizning boy madaniy, ma'naviy, iqtisodiy imkoniyatlar zahirasiga ega bo'lganidan, xalqimizning intellektual salohiyatidan dalolat berishi barobarida islom ilmlari va musulmon madaniyati rivojiga yurtimiz mutafakkirlarining qo'shgan hissasi nechog'lik salmoqli bo'lganini tasavvur qilish imkonini beradi.

Ma'naviyat ko'p qirrali tushunchadir. U inson faoliyatining barcha qirralarini, uning yaqqol ko'zga tashlanuvchi zoxiriy va yashirin, ichki ruhiy – botiniy tomonlarini ham qamrab oladi.

Ma'naviyat o'zi nima? degan savolga aniq va lo'nda javob topish qiyin. Unga har xil, ba'zan esa bir-biriga qarama qarshi, noaniq sayoz javob va fikrlar bildirilgan.

“Ma'naviyat” tushunchasiva uning tamoyillariga o'ziga xos izoh va ta'riflar berib kelinmoqda. Bunga sabab «Ma'naviyat» tushunchasi keng ma'noda jamiyat hayotidagi g'oyaviy, mafkuraviy, ma'rifiy, madaniy, diniy va axloqiy qarashlarni o'zida to'la mujassam etgan ijtimoiy-ma'naviy hodisa ekanligidir.

Aslida ma'naviyat – insonni jamiki boshqa mavjudotlardan ajratib turadigan eng baquvvat ma'naviy-ruhiy omil hisoblanadi.

Inson – tabiatning, barcha mavjudotning gultoji deyilganda uning ushbu xislati, ya'ni yuksak ma'naviyat egasi bo'la olish imkoniyati nazarda tutiladi. Bu imkonni boshqa jonzotlarda ko'rmaymiz.

Moddiy narsalar odamga jismoniy oziq va quvvat bersa, ma'naviyat unga ruhiy oziq va qudrat bag'ishlaydi. Faqat moddiy jihatdan ta'minlanish bilan kifoyalanish – ongsiz va ruhsiz mahluqotlarga xos. Ma'naviyatga intilish esa ruh va ong egasi bo'lmish odamzotgagina xos fazilatdir. Ma'naviyat odamning aqliy va ruhiy olami majmui kabi murakkab ijtimoiy hodisadir.

Ma'naviyat juda keng qamrovli tushuncha bo'lganligi uchun ham, yuqorida ta'kidaganimizdek uni bir jumlada ifodalash nihoyatda mushkul.

Ma'naviyat tarkibiy qismlaridan eng muhimi – axloq va odobdir.

Axloq arabchadan olingan bo'lib, xulq odob, atvor, fe'l degan ma'nolarni anglatadi. Rus tilida ishlatiladigan «moral» so'zi «mocheya» so'zidan olingan bo'lib, u ham ahloq ma'nosini bildiradi.

Yunoncha «ethos» so'zidan olingan odat, odob, rasm-rusum, fe'l (xarakter) ma'nolarini bildiradi. Ushbu tushuncha Arastu (e.o.384-322 yy) tomonidan axloqning sinonimi sifatida ishlatilgan.

«Odob» (arabcha «adab» so'zining ko'pligi) xulq-atvori, yurish-turish madaniyatning tashqi va ichki jihatlarni ifodalaydigan tushuncha. U kishilarning hatti-harakatida, o'zaro munosabatida (oila, mehnat jamoasi va h.k.) namoyon bo'ladi.

Tadqiqotchi va olimlar axloq tuzilmasini, odatda, uch omil-asosdan iborat deb xisoblaydilar.

- bular-axlokiy anglash (axloqiy ong),
- axlokiy his etish (axloqiy xissiyot)
- axlokiy munosabatlar (axloqiy hatti-xarakatlar).

Axloq tuzilmasi uch asosiy omilni: axlokiy anglash, axlokiy his etish va axlokiy munosabatlarni o'z ichiga oladi. Mazkur uch omil-unsurning birortasiz axloq tushunchasini tasavvur kilib bo'lmaydi. Boshkacha aytganda, axloqni inson ko'zi oldida gavdalantiruvchi axlokiy munosabatlarning his etish va axlokiy anglashsiz yuzaga chiqishi, ya'ni mavjud bo'lishi mumkin emas.

Axloq-odob qoidalarini anglasak, nima mumkinu, nima mumkin emas va qanday yashamoq kerak savollariga javob topa olamiz.

Axloq – odob to'g'risida gapirganda axloqiy ong nimaligini ham bilish kerak.

Axloqiy ong-kishilarning jamiyatdagi axloqiy hatti-harakatlari, yurish-turishlari, yashash qoidalari, tamoyillari, shuningdek ularning o'zaro bir-birlariga hamda ijtimoiy guruhlariga, jamiyatga bo'lgan munosabatlarini ifodalovchi qarashlari tasavvurlari, nazariyalarining jamidir.

Axloq-odob axloqiy qarashlarni bilish va anglash orqali shakllanadi.

Axloqiy ong, axloq, odobning mazmuni, mohiyati, jamiyatdagi kishilar hayoti, faoliyati, taraqqiyotidagi o'rni, ahamiyati to'g'risidagi qarashlar g'oyalarning tizimidir.

Axloq - jamiyat, zamon, insoniyat tarixi uchun namuna bo'la oladigan ijobiy hatti-harakatlar yig'indisidir.

Odob - inson xakida yoqimli ta'surot uyg'otadigan, lekin jamoa, jamiyat va insoniyat xayotida u kadar muhim axamiyatga ega bo'lmaydigan, milliy urf-odatlariga asoslangan chiroyli katti-xarakatlarni o'z ichiga oladi.

Ma'rifat-pedagogika nuqtai nazaridan ta'lim va tarbiya so'zlarining qo'shma birligini bildirib, ta'lim – bilim berish, tarbiya esa olgan bilimlarni hayotda qo'llay olishlik ya'ni olingan bilimlarga ko'nikma hosil qilish, avlodlar tarbiyasini odamlarga o'rgatish ma'nosida talqin etiladi.

Ma'rifat – ya'ni bilim ma'rifatparvarlar orqali yoyiladi. Ma'rifatparvar – jamiyat va insonlarni ma'rifatli qilish uchun kurashuvchi, ma'rifat xomiyisi va tarafdori demakdir.

Ma'rifat qaramlik, qo'rquv va hadikni bartaraf qiladi, insonga beqiyos ilohiy qudrat, mislsiz salohiyat ato etadi. Shuning uchun barcha zamonlarda ozodlik uchun kurashchilar mamlakat, millat ozodligini xalqning ma'rifiy uyg'oqligida deb bildilar

va ma'rifat uchun kurashdilar.

Ma'rifatparvarlik harakatining yorqin siymolaridan biri Abdulla Avloniyning «Ilm insonlarning madori, hayoti, rahbari, najotidir», - degan g'oyasi ma'rifatparvarlik harakatining dasturini tashkil etgan[4].

Bilim insonning fazilatini ulug'lovchi xususiyatlardan biridir. Bilim olish, ma'rifatli bo'lish, insonlar turli sohalarda qiyinchilikka duch kelganda moddiy va ma'naviy jihatdan g'alaba qilishi uchun zarur. Bilimsiz, ma'rifatsiz kishi himoyasizdir.

Ma'rifat keng ma'noda odamlarga bilim berish, ko'nikma va malaka hosil demakdir. U ma'naviyatni shakllantiruvchi, jamiyatning yaratuvchanlik, bunyodkorlik quvvatini oshiruvchi inson faoliyati sohasidir. Boshqacha aytganda ma'rifat jamiyatning ta'lim-tarbiyaga bo'lgan ehtiyojini qondirishga yo'naltirilgan inson faoliyatini qamrab oluvchi tushunchadir.

Ma'naviyat har doim ma'rifat bilan ya'ni bilim bilan uyg'un holda rivojlanib boradi. Har ikkalasining uyg'unligiga erisha olsakina yoshlarimizning ma'naviy barkamol, iymon-e'tiqodli, vatanparvar, insonparvar, vijdonli, diyonatli, or-nomusli, halol va pok insonlar bo'lib tarbiya topishlariga erisha olamiz.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Zaminimizda kamol topgan, el-yurtga tanilgan, ma'naviy barkamol, komil zotlar o'zlarida ma'naviyat va ma'rifatni yuksak darajada mujassam etgan allomalar bo'lganlar. Ular ma'naviyat va ma'rifat chiroqlarini mash'alasingari yoqqanlar. Yuksak ma'naviyat va ma'rifat tufayli Turon zamin yer yuzida shuhrat qozongan. Shundan kelib chiqib aytish mumkinki, hozirgi davrda milliy kamolot yo'li mana shu yo'l bundan boshqa yo'l yo'q. Ma'naviyat va ma'rifat xalqimizning, millatimizning, Vatanimizning porloq kelajagi uchun suv va havodek zarur. Ma'naviyat va ma'rifatning o'zaro birligi, uyg'unligi, ma'naviy va ma'rifiy tarbiya ishlarimizni birga olib borish taraqqiyotimiz taqazosi. Ularni bir-biridan ajralgan holda, boshqa-boshqa olib borib bo'lmaydi. Zero, ta'lim va tarbiya ishini uyg'un holda olib borishni talab etadi, chunki inson qalbiga yo'l avvalo ta'lim-tarbiyadan boshlanadi.

Tarix va hayot tajribasi dunyoviy va diniy qadriyatlar, ilm-ma'rifat doimo bir-birini to'ldirib, boyitib kelganligi shu asosda kishilar ma'naviy kamolot cho'qqilariga erishganligidan dalolat beradi. Ma'naviy va ma'rifiy qashshoqlik bilan hech bir millat, u yashayotgan mamlakat hech qachon iqtisodiy va ijtimoiy – siyosiy taraqqiyotning yuksak cho'qqilariga erisha olmaydi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 13 fevral. 6 (766)-son

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2022 yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2021 yil, dekabr

3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch. - Toshkent, Ma'naviyat, 2008. – 176 b.

4. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'qituvchi, 1992. – 62 b.

5. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. // Tanlangan asarlar. Mas'ul muharrir: akad. M. Xayrullaev. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – 222 b.

6. Эркаев А. Маънавият – миллат нишони. Тошкент. Маънавият, 1997

7. Имомназаров М. Маънавиятимизнинг такомил босқичлари. Тошкент: Шарк, 1996

8. Коменский Я.А. Великая дидактика. Изб. пед. соч. В 2 том. М. 1982. Т. 1. — с. 384.